

A kisebbségi léthelyzet nevekkel kódolt reflexiói Gion Nándor prózájában

1. Bevezetés. Latroknak is játszott. Gion Nándor délvidéki magyar író prózájának szereplőiről – ha még nem is névlexikon, de – teljességre törekvő gyűjtemény készült (ÁRPÁS 2008). A lista 1420 azonosított szereplőt sorol fel, de vannak, akik kimaradtak belőle. A hatalmas anyaghoz mérten a következőkben Gion névadásának csak néhány részterületével nyílik módom foglalkozni. Nem véletlen, hogy a körülbelül háromezer oldalas életműhöz, illetve a regények és novellafüzérek nagyobbbrészt állandó szereplőkészletéhez képest is ilyen sok nevet használt fel Gion. Ahogy egy helyütt nyilatkozta: „mi nem jövevények vagyunk, mi ott őshonosok vagyunk, akik otthon vagyunk, és otthon akarunk lenni. Ezt próbáltam valamiképpen szuggerálni” (GION 2002). Ezt tette a helyi nevek sokaságának a regényekbe építésével is, ahogy azt különösen fő művében, a *Latroknak is játszott* című tetralógiában tapasztaljuk (LJ.). Ha a Gion-prózát ismerő ember a valóságos szenttamási ragadványneveket (FODOR–KISS 2012), a tanyagazdák névsorát (HORVÁTH KANCSÁR 2011: 149) vagy a helyi temetőben járva a sírfeliratokat olvassa, minden név mögött regényszereplőt sejt, és sokszor igaza is van. A regényekben a legtöbb család legalább egy-két szereplő erejéig valóban meg van örökítve, mert az író a történetekkel együtt sokszor a neveket is (szinte) változtatás nélkül emelte be regényeibe a helyi legendáriumból. Ugyanakkor a kisebbségi tematika burkolt taglalása érdekében olykor vissza- vagy elnémetesített a való életből vett magyar személyneveket (KURCZ 2015b). Hasonló eljárások más műveire is jellemzők, Gion ugyanis, mint majd láthatjuk, sokféleképpen használta fel a neveket.

2. Kétéltűek a barlangban. Gion első regényének ipari tanuló szereplői hosszan beszélnek a vezetéknevek „haszontalanságáról”, azaz hogy a név által felidézett képzet legtöbbször nincs semmilyen összefüggésben viselője személyiségével, sorsával (KB. 85–101). Az író is egy ipariskola magyar tagozatára járt, ahol osztálytársai névsorában volt egy *Vracsarics Milutin* nevű diák. Róla mintázhatta azt a szereplőt, aki – itt újból átadom a szót Gionnak – „többségi anyanyelvüként az ipariskola magyar nyelvű tagozatára iratkozott, holott már akkor érezni lehetett, hogy a hatalom a testvériség és egyenlőség harsogása közben igyekszik a kisebbségeket iskoláikkal együtt bedarálni a többségbe, amiről természetesen nem lehetett nyíltan beszélni és írni, de én az eltévelyedett fiút következetesen Szegény Kis Rahmánovicsnak neveztem, és naivan arra számítottam, hogy zsenge irományomból az olvasók megértik a többszörösen áttételes, bár helyenként kusza célzásokat, és méltányolják fiatalos bátorságomat. Bevallom őszintén, nemigen értékelték merész riogatásaimat, annál többen igen mókásnak ítélték meg az elnevezést.” (GION 2011: 544–545.) Az író tehát regényében nemcsak szláv, de ráadásul boszniai muzulmán nevet adott a szereplőnek, akit magyar nemzetiségű osztályában – mint számára többségi közegben – a neve által abszolút kisebbségivé tett.

A Szegény Kis Rahmánovics, avagy a regényben viselt „valódi” polgári nevén *Rahmánovics Hasszán* osztálytársainak, tanárainak, illetve a regény egész szereplőgárdájának a névsora olyan nevekből áll, amelyek egyetlen nemzetiséghez sem köthetők igazán (szemben Gion valódi osztálynévsorával, amelyben a magyar nevek domináltak). Egy részük körülírás, mint például *a Zongorázó Nő, a Zöldinges Idióta, az Osztályfőnök, az Órnagy és az Éjjekete Szem* megnevezések. De a valódi családnevek túlnyomó többsége is úgy internacionális, hogy amelyik biztosan magyar szereplőt takar, az is főként írásmódjában köthető a magyar nyelvhez-nemzetiséghez. A tanerők neve *Beretka és Hornyák*, a főszereplő diák pedig *Baras*, akinek a barátnőjét *Aleksandra*-nak hívják. Barason kívül *Angeli, Bresztovszky, Fábián, Langen, Rozmajer, Salamon, Tóth és Vujovics* nevű fiúk járnak még az osztályba. Az egyetlen, magyar közsóként is értelmezhető név a névsorban a *Tóth*, amelynek a jelentése viszont az, hogy ’szlovák’.

A szereplők nevei egyrészt talán azért köthetőek kevésbé a magyarsághoz, hogy az ábrázolt magyar közeg védve legyen a túlzott nemzeti jellegtől, illetve az ezáltal bekövetkező megbélyegzéstől. Másrészt pedig így egy – legalábbis származásában, gyökereiben – olyan, sokszínű közösség mutatható be, amely a soknemzetiségű Vajdaságot képezi le. Hogy mégis biztosan magyar közegről van szó, az abból tudható, hogy a fiúk magyar irodalmat tanulnak a középiskolában, sőt a regényben egyetlenegyszer a magyar jelzőt is megkapja az osztályközösség, méghozzá a regény talán legcsattanósabb, leghangsúlyosabb mondatában: „– Az apád is muzulmán? – Igen. – Az anyád is muzulmán? – Igen. – Az öregapád is muzulmán volt? – Igen. [...] – Hol születél? A Szegény Kis Rahmánovics egy isten háta mögötti hegyi falu nevét mondta, amiről még sohasem hallottak. – Anyanyelved? – Szerbhorvát. – Rahmánovics Hasszán, miért jársz te magyar osztályba? – kérdezte Hornyák tanár úr, és még jobban kimeresztette a szemét.” (KB. 67–68.) A párbeszédben megnyilatkozó, egyébként szlovák eredetű családnevet viselő *Hornyák* tanár úr személye is szimbolikus, hiszen ő tanítja a magyar nyelvet és irodalmat az osztálynak („nyelvében él a nemzet”). A tanár és a Szegény Kis Rahmánovics korai és értelmetlen halála arra utal, hogy teljesen perspektívátlan állapot volt a kisebbségi lét a világháború utáni Jugoszláviában (FEKETE 2008: 603).

3. Testvérem, Joáb. Gion második, 1969-es regényében (TJ.) a nevek „önmagukban, a hétköznapi nyelvhasználatban már nem hívják elő a hozzájuk kapcsolódó tartalmakat” (BENCE 2009: 40), azok csak a történet (alapos) ismeretében érthetők meg. Noha *Búr* neve a dél-afrikai hollandokon keresztül a kisebbségi sorsra is utalhat, *Fehér Ló* nevére pedig – bár az a regény szerint a *White Horse Whisky*-ről vették – a magyar mondavilágra is asszociálhatunk, rajtuk kívül például az alakjukban nemzetiségileg semleges *Joáb I.-ről, Joáb II.-ről, Tom-ról, a fiú-ról és az öreg mérleges-ről* olvasunk. A többi névalak általában szintén nem köthető egyértelműen és egységesen a magyarsághoz vagy más nemzetiséghez. Újból a Vajdaság etnikai tarkasága tükröződik sokféleségükben, ahogy majd az Ezen az oldalon című novelláskötetben is, amelyben például *Romoda, Berger, Dobre, Adamkó, B., Madzsgáj és Opana* nevek szerepelnek (EO.). A Testvérem, Joáb korrumpálódási történetének „összjugoszláv” vagy „össz-szocialista” érvényességét emelheti ki, hogy a szereplők többnyire kizárólag olyan idegen eredetű családneveiken szerepelnek a regényben, mint a szerb vagy horvát *Sztancsics*, a horvát vagy bunyevác *Kacsan* és

Milacski, a ruszin–ukrán *Kovalik*, a szlovák *Bilka* és *Szlimák*, a lengyel *Kosnik* vagy az albán *Akilev*. Ugyan Szenttamáson magyar és szerb családok vezetékneve a *Rimec*, a *Pazaver* és a *Rajda* is, de ezt sem a hangzásuk alapján érezzük, hanem a többi regény alapján következtethetjük ki, vagy helyi ismeretségeinkből tudhatjuk. Csak egyetlen, ám hangsúlyos utalásból sejthető, hogy a főszereplők mind magyar nemzetiségűek: a regény végén azt olvassuk, hogy együtt voltak elsősíldozók.

Tom (Tamás), *Mária*, *(Török) Ádám*, *Zsuzsa* és *Joáb* fontos bibliai pretextusokkal bíró nevekként szerepelnek a regényben (BENCE 2009). A két leghangsúlyosabban nemzetiséghez köthető magyar, illetve szerb név pedig a műben a *Kovács Pali* és *Opat*. Opat keresztnevét nem tudjuk meg, de a vezetéknev beszélő név, szerbül ’apát’ a jelentése, ami viselője egykori hatalmára utal. Opat rendőrfőnök volt a háború után, ő vezette a magyarellenes etnikai tisztogatást a településen; Kovács Palinak pedig az apja az 1944-es vérengzéseknek esett áldozatul, amit fia gyakran fel is emleget Opatnak (pl. TJ. 222). Így az egykori rendőrfőnök szerb nevének (a jelentésével együtt), valamint Kovács Pali valószínű és teljes magyar nevének különös súlya van: a személyükkel kapcsolatos rendszerkritikus mondanivaló miatt provokatív módon erősnek érezzük őket. A kevés, közzsóként értelmezhető magyar családnév között – nyilván nem véletlenül – a ’szerb’ jelentésű *Rác* családnév szerepel még, ahogy egy másik regényben pedig a ’lengyel’ jelentésű *Pollák* családnévet olvassuk (ENH.).

A szereplők nyugatmajmolásával csenghet egybe, hogy a főhős szinte mindig *Tom* néven szerepel, ám egyetlen alkalommal, egy formális bemutatkozáskor elhangzik, hogy valójában az *S. Tamás* nevet viseli, ami nyilván az író helyi, szenttamási nézőpontjára utal. Az író számára legotthonosabb *Szenttamás* helynevet egyébként több százszor olvassuk az életműben. Hivatalossá tett szerb neve az itteni 1848-as harcokra (és szerb győzelmekre) utaló ’szerb erőd’ jelentésű *Szrobbrán* (PAPP–RAJSLI 2006: 195). Egyszer *szerb fészek*-ként olvasunk a városkáról (LJ. 174), ami nyilván rájátszás a szerb helynévre. A *Szrobbrán* nevet magyar szövegben viszont csak egyetlenegyszer olvassuk az egész életműben, és egy sötét alak, a félelemből jugoszlávvá lett magyar, Vékás Elek mondja ki. Ez a sértés, és az, hogy közben még fenyegeti is más politikai oldalon álló nemzettársát, az életébe kerül (LJ. 859).

Még lazábban kapcsolódik a fentiekhez, de nem lényegtelen, hogy Gion egész életművében a *Vajdaság* földrajzi név, illetve a belőle képzett *vajdasági* melléknév is igen kevésszer szerepel. Jellemző, hogy a fentebb említett tetralógiában például mindössze kétszer olvassuk: a szintén nagyon ellenszenves, montenegrói származású jugoszláv rendőrfőnök, Vladan Drenovakovics és embere, a rendkívül barátságtalan „Banai László elvtárs” mondja ki, aki ugyanakkor halálosan meg is fenyegeti a főhőst (LJ. 894–895). Ennek oka nyilván az, hogy a *Vajdaság* földrajzi név olyan politikai-földrajzi konstrukciót jelöl, amelyet a szerbek 1848 májusában a magyarok rovására gondoltak el (FNESz.⁴), így Gion idegenkedett, és igyekezett el is idegeníteni tőle. Gyakrabban és természetesebben olvassuk nála a kicsit mesterkélte, de magyar szemléletet tükröző *Délvidék*-et, illetve a *Bácskát*-t és a *Bánát*-ot. Ám Gion többször finoman és szemérmesen csak körülírja szülőföldje nevét a *táj* vagy a *vidék* szóval: „Ez a lány is a mi tájunkról jött?” Vagy: „csángó magyarok jönnek a szerb telepések helyére, és [...] mindörökre nyugalmas marad ez a vidék.” (LJ. 796, 496.)

4. A kárókatona még nem jöttek vissza. E regény allegorikus mű (KURCZ 2015a): a címbeli kárókatona az alkotás központi szimbólumai. Sorsuk az 1941–1944 között a Délvidéken állomásozó magyar katonák sorsát, illetve az általuk fenntartott magyar uralmat, majd pedig annak gyászos elvesztését: az 1944-es vérengzéseket jelképezik, aminek Szenttamáson is sok száz áldozata volt (PINTÉR 2014).

A narrátor-főhősnek ebben a regényben is *Tamás* a neve. Róla is azt érezzük, hogy az író részben magából formálta, noha a szerző saját, valódi neve, a *Nándor* is gyakori délvidéki magyar név, talán Szerbia fővárosa, Belgrád régi magyar neve, az etimológiailag tőle független *Nándorfehérvár* miatt. És talán a 20. század közepéig a Délvidéken jelentős németiség miatt is, akik között a *Ferdinánd*, amelynek magyar megfelelőjévé a 19. században a *Nándor*-t tették meg (MUnk.), gyakori név lehetett. (Nota bene, az író is *Ferdinánd* néven jegyezték be a helyi egyházi anyakönyvbe.)

Gion életművében először itt bukkan fel Tamással és barátaival szemben egy rendkívül ellenszenves fiú, Toma Gyuri. Róla először azt tudjuk meg, hogy átszúrta a gyerekcsapat egy tagjának a dobhártyáját, amitől a fiú megsüketült (KK 168). Nyilván nem véletlen, hogy a beszéd, azaz a nyelv érzékelésének eszközét tette tönkre, ugyanis a későbbi regényekben a mozi, illetve Keszler doktor utcája környékét uraló rivális gyerekbanda vezetőjeként tűnik fel (ZK. 462). E környékről azt mondta Gion, hogy ha moziba ment, mindig számított rá, hogy megverik, mert az a legellenségesebb szerb része volt a falunak (BALÁZS 2006). A Toma-féle csapat tagjainak neveit nem tudjuk meg, de míg az összes többi gyerekszereplő a szenttamási magyarok között elterjedt családnevet visel (pl. *Hodoniczki*, *Virág*, *Burai*, *Szivel*, *Bognár*), addig *Toma* családnév nincs és nem is volt a közösségben. Ellenben a magyar *Tamás* név szerb megfelelőjének, a *Tomislav*-nak *Toma* a becéző formája. Ezért is gyaníthatjuk, hogy míg Tamásék az egyik szenttamási magyar, addig Tomáék az egyik szenttamási szerb galerit idézik. Annál is inkább, mert megesik, hogy a magyar nevű gyerekeknek a katolikus, avagy helyi szóhasználatlaltal a *magyar templom*-ba (PENAVIN–MATIJEVIC 1981: 34) kell menekülniük Tomáék elől. Ott az ismert szereplők otthonosan viselkednek, de Gyuriéknak eszükben sincs követni őket oda (AV. 423–424).

Bár végső soron magyar nevű – hiszen egyetlen alkalommal a *Bognár kocsmáros*-ként olvasunk róla (SB. 176) –, mégis gyanús alak a *Kocsmáros* is, akinek utóbbi, rengetegszer olvasott „névtelenítő” köznévi megnevezése (nyilván nem véletlenül) a délszláv *krčmar*-ból származik (TESz.). Neki is a falu legellenségesebb szerb utcájában van a kocsmája. Az alkoholista-szadista szereplő a magyar uralmat felváltó, a közösséget létben fenyegető rendszert jelképezi; a szimbolikus kárókatonával együtt lelövi a regény szintén jelképes szerepű felnőtt főhősét, Gergiánt is, aki pedig minősítetten kisebbségi: örmény nevet visel. A *Gergián* családnév vagy a *Cirják* ~ *Cirjék* vagy a *Gergely* örmény megfelelőjéből, illetve ezek görög eredetijéből vezethető le. Gion zsenialitását vagy szerencsésjét dicséri, hogy mindkét név eredeti jelentése jól illik a szereplő karakteréhez. A *Cirják* (*Kiriakosz*) név etimonja ugyanis azt jelenti, hogy ’isten, Istenhez tartozó’ (CsnE.), ami azért találó, mert a szereplő sok ponton misztikus alak, jézusi figura; a *Gergely* (*Grégoriosz*) etimológiai jelentése pedig ’éber, éberkedő’ (MUnk.). Ez azzal vághat össze, hogy Gergián vadőr, és a gyerekekre is apjukként vigyáz. Gergián azokat a magyar apákat szimbolizálhatja, akik közül az 1944-es megtorlás után fájóan kevés maradt

a Délvidéken, de krisztusi alak is: egyedülálló férfi, aki ácsmunkát végez. A kereszthez hasonlót: az eget a földdel összekötő tornyot épít, amely a Magyarországhoz tartozás iránti vágy jelképeként értelmezhető a regényben.

A krisztusi apafigura, Gergián utódja hivatalában – akárcsak Jézusnak – Péter lett (Virág Péter személyében). S bár az elbeszélő azért is *Tamás* volt, mert eleinte nem nagyon hitt abban, hogy a kárókatona valaha visszajöhetnének (KK. 170), a Gergián által elkezdett munkát Burai J. mégis be fogja teljesíteni a bizonytalan jövőben. Gergián legbizalmasabb hallgatójának, Burai J.-nek a nevéből a *J.* itt ezért talán a János evangéliuma „szeretett tanítványának” (vö. Jn. 19,26; 20,2; 21,7), János apostolnak a nevére utal, aki a Jelenések könyvében Jézus második eljövételéről írt. Burai J. szerepe is hasonló: felépíti az égiszű tornyot, hogy újra lehívja a „szent” madarakat (KK. 253).

5. Sortűz egy fekete bivalyért. A szabadszájú *Kovács Pali* neve csak a fentebb említett 1969-es regényben és a *Sortűz egy fekete bivalyért* című regény egyik jelenetében olvasható az életműben. Az utóbbi epizódban Kovács Pali karácsonyi dalokat kezdett énekelni a Kultúrotthonban, hegedült is hozzá, ám a zenére „beviharzott Novák tanárnő is, magánkívül volt, sikoltozott, felrohant hozzánk a színpadra, kitepte a hegedűt Kovács Pali kezéből [...]. Örök időre kitiltott bennünket a Kultúrotthonból, azzal elrohant, kezében a hegedűvel meg a vonóval.” (SB. 259.) A háború után játszódó regényből a nyílt ideológiai-politikai konfliktus (karácsonyi dalokat éneklő diákok – kommunista énektanár) mellett a(z újra) többségivé lett szlávok, illetve kisebbségivé vált magyarok ellentétére való burkolt utalás lehet, hogy *Kovács Pali* hangsúlyos és gyakori magyar családnevével szemben *Novák* tanárnő a szlávok körében egyik leggyakoribb családnevet viseli, amelynek etimológiai jelentése ráadásul ’újonnan érkezett, új betelepülő’ (vö. FARKAS 2010: 170). A magyar népzeneire utaló hangszer elkobzása is egybecseng a Novák tanárnő által szimbolizált hatalomváltás más aspektusaival: immár nemcsak igazgatóként uralja az egykori katolikus zárda épületét, hanem benne is lakik.

Ebben a regényben olvasható egy babona, a szintén örmény családnevű *Hofanesz*-ek sírjának megkerülése. A sírköbe „hat nevet véstek a következő sorrendben:

Hofanesz Paula – 1941, élt fél évet

Hofanesz Angéla – 1942, élt 27 napot

Hofanesz Blanka – 1943, élt 42 napot

Hofanesz Noémi – 1944, élt 4 hónapot

Hofanesz János – 1914 †

Hofanesz (szül. Vécsey) Etelka – 1922 †” (SB. 266). A sírkerülő gyerekek szerint jobbra fordíthatja a sorsukat, ha szánakoznak az 1941-ben, 1942-ben, 1943-ban és 1944-ben – a rövid magyar uralom éveiben! – elhunyt kislányokon, akik családnevükkel szintén egy, a kisebbségi sorsot sokszorosán megszenvedő népre utalnak. Szimbolikus lehet nagyapjuk (?), *Hofanesz János* halála is, mert 1914-ben kezdődött az a háború, amely nemzeti tragédiánkhoz vezetett. „*Hofanesz (szül. Vécsey) Etelka*” halálának 1922-es dátuma viszont talán azért nem a fenti sorozatba illő 1918-as (vagy 1920-as) évszám, mert az már túl direkt célzás lenne; a *Vécsey* mint magyar nemesi leánykori név viszont mégis a régi úri, azaz az első világháború előtti magyar világ végére utalhat. S talán az se teljesen véletlen, hogy a *Vécsey* – amellet, hogy szenttamási magyar családnev – a délvidéki harcokhoz

több szálon kötődő aradi vértanú vezetékneve is. A narrátor-főhősnek ebben a regényben is *Tamás* a neve, de csak egyetlen alkalommal olvassuk, mégpedig abban a fontos jelenetben, amikor kiderül, hogy van 18 puskagolyója (SB. 348), az ezekkel való sortüzadás pedig egyenesen a regény címébe került. Tehát ebben a 18-as számban és a vele kapcsolatos aktusban mégis hangsúlyos helyzetben jelenik meg az első világháború elvesztésének éve, illetve az arról való megemlékezés a regényben.

Míg például az ugyanebben a műben emlegetett *Szlimák* családnak, pontosabban egy 1944-ben meghalt (valószínűleg a partizánok által megölt) tagjának a sírboltja (SB. 283) ma is megvan Szenttamáson, addig az anyakönyvi kutatások szerint *Hofanesz* vezetéknevű személy nem élt, és nem is hunyt el ott (HORVÁTH FUTÓ 2012: 136). Ez is arra mutat, hogy konkrét írói szándék állhatott a sír és a babona megkreálása mögött. Feltételezésekben, hogy a sírban nyugvó kislányok nevének skandalálása történelmi traumákat feldolgozó gyászmunka, megerősít a regény filmadaptációja is (SB. film). Ott a sírkerülés-kor az 1944-ben elhunyt *szegény Noémi* neve után még az egykori patikusról, a *szegény Braun bácsi*-ről is megemlékeznek a fiúk, akinek a helyi zsidó temetőben a sírját is megtalálják. Braun bácsi unokája azt mondja a filmben, hogy „az én édesapám állva halt meg, fürdés közben”, amivel a gázkamrákra célozhat. Így a filmbeli sír körül menetelő fiúk a *Hofanesz kislányok* és a *szegény Braun bácsi* nevének együttes ismétlésével a délvidéki magyarság legsúlyosabb traumája mellett az Európát (és benne a magyarságot) ért legnagyobb 20. századi veszteségre: a zsidóság kiirtására is reflektálnak. A *Braun* és a *Burai* név karakterkészletének különbsége mindössze egy betűnyi. A regénybeli *Burai J.* megfelelőjeként szerepel a filmben *Braun* bácsi unokája, *Dávid*, aki kérdésre ki is mondja magáról: „– Te zsidó vagy? – Az. Körülmetélt.” Senki más nem kap új nevet a filmben a regényhez képest, csak az osztályba később jött, különbözőségét, kívülállóságát (értsd: kisebbségi voltát) mindvégig megőrző fiú, *Burai J.* Azért lehetett célszerű a filmben nevében is zsidóvá tenni a regényszereplőt, hogy a magyarországi nézőközönség is át tudja érezni a karakter kisebbségi helyzetét.

A Sortüz...-ben az utolsó, a környéken maradt, így a régi magyar világot jelképező földesúr, *Ácsi Lajos* neve azért is szimbolikusnak tűnik, mert a *Lajos* név Gionnál majdnem mindig kiemelt, gyakran jelképes szerepű magyarok neve. Szenttamás magyarságának a prominensei általában Lajosok: *Toján Lajos* a kántor, *Koller Lajos* az iskolaigazgató, *Major Lajos* a nyomdatulajdonos, *Kálmán Lajos* az építési vállalkozó neve. A Börtönről álmodom mostanában című regénynek a magyar szakos *Kiss Lajos* a főszereplője, akinek a neve csak egyszer olvasható a műben (BÁ. 302). Gion kedvenc (saját) regényének a főhőse pedig az *Orbán Lajos* nevet viseli. Azaz csak viselné, mert szegyélli, hogy *Lajos*-nak hívják, ezért csak a regény utolsó mondataiból tudjuk meg a nevét (ENH. 89). A regénynek még a címe – *Engem nem úgy hívnak* – is erre a részben névválságként jelentkező identitásválságra utal. Hajdú Laci valójában szintén olyan Lajos, akinek baj(a) van a nevével, hiszen „tulajdonképpen nem Lacinak hívják, hanem Lajosnak, azaz hogy a szülei Lajosnak szerették volna keresztelni, de vagy rájuk ijesztettek, vagy már eleve óvatosak voltak, hiszen akkor, 1945 elején, még csak formálódott az ország, a társadalmi rend és a nemzetiségi politika, végül is a Ljudevit nevet írták be az anyakönyvbe, de a családtagok és az ismerősök kezdetől fogva Ludvignak és, kissé logikátlanul, jobbra Lacinak szólították” (HL. 75). Élete első pillanatától problémás volt tehát nemzetiségi

identitásához, így nevéhez fűződő viszonya is, ami végzetesen és véglegesen kifejeződött sorsának abban az egyetlen, az író által megörökített utolsó mozzanatában is, hogy a nevét végül úgy írták a fejfájára: *Hajdú Ljudevit* (HL. 82). Legalábbis a történet szerint, Gion ugyanis barátját – nyilván kegyeleti okból – nem eredeti nevén szerepelteti: valójában *Szöllősi Laci*-nak hívták.

Az író legfontosabb gyermekszereplője, *Burai J.* is névválságban van, de sosem tudjuk meg biztosan, mi az a név, amit szégyell: „Keservesen nyelt néhányszor, aztán megmondta a nevét. Tényleg ronda neve volt. Hodonicki Oszkár felnevetett, és Aranka is kuncogni kezdett. – Megígértétek – mondta kétségbeesetten Burai J. – Rendben van – mondtam. – Nem fogjuk emlegetni a nevedet.” (KK. 177).

Visszatérve a Lajosokra, az a legérdekesebb velük kapcsolatban, hogy Ácsi Lajoshoz hasonlóan a nagy veszteséget elszenvedő magyarok szinte mindig ezt a nevet viselik Gionnal. *Gál Lajos* a trianoni határváltozás miatt bánkódó egyetlen magyar szereplő (LJ. 262); *Góda Lajos* (LJ. 178) és *Habenyák Lajos* az első világháború két, név szerint is ismert magyar áldozata: más nem is szerepel ilyen minőségben az életműben. Egy másik *Habenyák Lajos* pedig (akit így neveztek volna a szülei) a szerb megszállás szimbolikus magyar áldozata: halva született a húszas évek elején, mert a lelketlen szerb földbirtokos nem adott szekeret az anyjának, aki nála aratott, amikor megindult a szülés (LJ. 273). *Gunyhósi Lajos* és *Csorba János* – a Jánosokról majd alább lesz szó – az a két magyar, aki büntetlenül elégtételt vehet ugyanezen a szerb gazdán, amiért az följelentette a „nemzeti hős” Török Ádámot (LJ. 377). *Péntek Lajos* az egyetlen, a rendszerváltás előtt név szerint említett, a fronton elesett második világháborús áldozat, aki – ez is nagyon fontos! – a vajdasági magyarokból szervezett brigád halottja (AV. 377); a drávaszögi *Bozóky Lajos*-t pedig a délszláv háborúban tette el láb alól egykori szerb barátja (NBL. 502). A pórus járt magyarságot talán Kossuth keresztnéve miatt reprezentálja csupa *Lajos* a Gion-művekben. Ez felidézheti azt az 1848 tavaszi szópárbajt is, amelybe a magyar politikai a szerb felkelők vezérével sodródott, és amelyet olyan szimbolikus eseménynek lehet tartani, amely megnyitotta a Délvidék történetének sötét lapjait (JÓKAI–BRÓDY–RÁKOSI 1898: 79).

Ácsi Lajos mellett a bivalyok gondozójának, Hofanesz Jánosnak a neve is szimbolikusnak tűnik, mert a *Hovanesz* családnév a magyar *János* keresztnév örmény megfelelőjéből keletkezett. Eszerint a *János* nevet magyarul és örményül, tehát duplán tartalmazó *Hofanesz János* nevet szintén duplán, azaz két szimbolikus szerepű személy neveként is olvassuk a regényben: a másik, az 1914-ben elhunyt *Hofanesz János* nevet már említettem. A *János* név sokszorozásának az lehet az oka, hogy a név a történetiségben talán a leggyakoribb magyar utónév: az 1772-es évtől sokoldalúan válogatott szövegeket tartalmazó Magyar Történeti Szövegtárban (MTSz.) a *József*-et, a *László*-t és az *István*-t is megelőzve a legtöbbször szereplő keresztnév. Gionnal is hasonlólt tapasztalunk: sok más *János* nevű szereplője, például a tetralógiájában első magyarként feltűnő *Juhász János*, a földbirtokos *Váry János*, a tüdőbajos *Csorba János*, a főkommunista *Bata János*, a névváltoztató *Karába Jani*, az ügyesen mindig gazdagodó *Tóth Jani bácsi*, a betyáros *Margith Jani*, a Novák tanárnő virágait megevő (és ezzel abban a helyzetben talán szimbolikus nemzeti ellenállást tanúsító) *Fenyvesi János*, a tűzoltóparancsnok *Isaszegi János*, a birkózóbajnok *Sebők János*, az antifasiszta harcokban szerzett kitüntetésekkel büszkélkedő,

így a kisebbségi magyarságot legitimáló „jugoszláv” hős *Dukay János* (SB. 270; 296) mellett saját alteregója nevéül is az *M. Holló János*-t választotta. *M. H. János* nevének első, az író és az elemzők által eddig feloldatlanul rövidített betűje minden bizonnyal a *Magyar* szót takarja. Az *M* betű nemcsak jelvény, hanem a kisebbségi lét bélyege is: Szivácon az 1944-es vérengzéskor például *M* alakú sírt ástak, ebbe lőtték bele a magyarokat (MATUSKA 1991: 58).

Hofanesz Jánosnak ráadásul nemcsak a regény szerinti „valódi” neve jelképesen kisebbségi (magyar) név, hanem a másik, a *Fekete Péter* is, ahogy mindenki emlegeti. A név családnévi tagja a „földtúró vakondembereket” idézi, ahogyan Gion sokszor nevezte és ábrázolta a helyi magyarokat regényeiben. A teljes név pedig a népszerű kártyajátéokra és az ismert operettslágerre való utalással a szereplőnek azt a vonását emeli ki, hogy „szerencsétlen flótás volt örök életében, ezért is nevezték el Fekete Péternek, no meg a fekete bivalyok miatt” (SB. 338). Gion Fekete Pétere valóban rendkívül balszerencsés: elvesztette gyerekeit (az ő négy lánya van a nevezetes sírban eltemetve), kedves állatai pedig a végüket járják. Ráadásul tüdőbajban, vagyis egy régen *magyar betegség*-nek (ÉrtSz.) nevezett kórban szenved, amelyet szintén tipikusan magyarnak tartott itallal, pálinkával gondol orvosolhatni. Megint a szomorú perspektíva... A Szenttamáson Gionnal egy napon született Végel László *Slemil* nevű szereplője még leplezetlenebbül példázza a tipikus vajdasági sorsot. A *Slemil* névnek is ’szerencsétlen’ a jelentése, a szó pedig az örmény mellett egy másik, tipikusan kisebbségi sorsot élő nép nyelvéből való: héber eredetű (Iszt. 825).

6. Összegzés. Gion Nándor szinte regiszterszerűen írt bele sok valóságos és valószínű magyar nevet műveibe, hogy a helyiek az ismerős nevek által is sajátjuknak érezhessék a délvidéki magyar múltat. A névadás ugyanakkor a rendszerváltás előtti regényekben sajátos: sok névről, megnevezésről a szöveg tüzetes vizsgálata nélkül nem lehet megmondani, hogy milyen nemzetiségű az adott figura, ami pedig nagyon fontos lehet a multietnikus vajdasági közegben. Hogy ki hová tartozik, az inkább a sorok közötti utalásokból derülhet ki, hiszen több kreált személynév – ahogy például némely helynév használatának mellőzése is – burkolt célzásokat kódolhat. Gion neveinek különleges csoportját alkotják azok a szimbolikus személynévek (pl. „álcázott” szláv nevek, örmény családnevek, illetve a Lajosok és a Jánosok), amelyekkel szintén leplezetten reflektált kora kisebbségi léthelyzetére.

Felhasznált források

- AV. = Gion Nándor 2010. Az angyali vigasság. In: Gion Nándor, *Az angyali vigasság*. Noran Libro, Budapest. 365–454.
 BÁ. = Gion Nándor 2008. Börtönről álmodom mostanában. In: Gion Nándor, *Börtönről álmodom mostanában*. Noran Kiadó, Budapest. 249–468.
 ENH. = Gion Nándor 2010. Engem nem úgy hívnak. In: Gion Nándor, *Az angyali vigasság*. Noran Libro, Budapest. 9–89.
 EO. = Gion Nándor 2011. Ezen az oldalon. In: Gion Nándor, *Műfogsor az égből*. Noran Libro, Budapest. 59–146.

- HL. = Gion Nándor 2012. Szegény Hajdú Laciról és Harag Györgyről. In: Gion Nándor, *Véres patkányirtás idomított görényekkel*. Noran Libro, Budapest. 75–78.
- KB. = Gion Nándor 2008. Kétéltűek a barlangban. In: Gion Nándor, *Börtönről álmodom mostanában*. Noran Kiadó, Budapest. 7–116.
- KK. = Gion Nándor 2010. A kárókatona még nem jöttek vissza. In: Gion Nándor, *Az angyali vigasság*. Noran Libro, Budapest. 165–253.
- LJ. = Gion Nándor 2007. *Latroknak is játszott* [4 regény: Virágos Katona 1973, Rózsaméz 1976, Ez a nap a miénk 1996–1997, Aranyat talált 2002.]. Noran Kiadó, Budapest.
- NBL. = Gion Nándor 2011. Nem baleset lesz. In: Gion Nándor, *Műfogsor az égből*. Noran Libro, Budapest. 500–504.
- SB. = Gion Nándor 2010. Sortűz egy fekete bivalyért. In: Gion Nándor, *Az angyali vigasság*. Noran Libro, Budapest. 255–363.
- SB. film = Szabó László rendezte 1984. *Sortűz egy fekete bivalyért*. Színes magyar filmdráma, Gion Nándor író, Szabó László – András Ferenc – Jeli Ferenc forgatókönyvíró. Objektív stúdió a PROCINEX (Paris) és a Mokép közreműködésével.
- TJ. = Gion Nándor 2008. Testvérem, Joáb. In: Gion Nándor, *Börtönről álmodom mostanában*. Noran Kiadó, Budapest. 117–247.
- ZK. = Gion Nándor 2010. Zongora a fehér kastélyból. In: Gion Nándor, *Az angyali vigasság*. Noran Libro, Budapest. 455–515.

Hivatkozott irodalom

- ÁRPÁS KÁROLY 2008. A Gion-művekben szereplő személyek listája. In: ÁRPÁS KÁROLY szerk., *Az építő teremtő ember*. Bába Kiadó, Szeged. 235–295.
- BALÁZS ATTILA 2006. Torzóban maradt beszélgetés Gion Nándorral. In: BALÁZS ATTILA, *Világsarok non-stop*. zEtna, Zenta. 163–176.
- BENCE ERIKA 2009. A nevek jelölte metaforikus tér Gion Nándor Testvérem, Joáb című regényében. In: BENCE ERIKA, *Másra mutató műfajolvasás*. Cédrus Művészeti Alapítvány – Napkút Kiadó, Budapest. 40–46.
- CsnE. = HAJDÚ MIHÁLY 2010. *Családnevek enciklopédiája. Leggyakoribb mai családneveink*. Tinta Kiadó, Budapest.
- ÉrtSz. = BÁRCZI GÉZA – ORSZÁGH LÁSZLÓ főszerk. 1959–1962. *A magyar nyelv értelmező szótára* 1–7. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- FARKAS TAMÁS 2010. *Novák*: egy idegen eredetű családnév és a magyar családnévanyag. *Magyar Nyelv* 106: 169–182.
- FEKETE J. JÓZSEF 2008. Bájosan együgyű kőszobrok. In: Gion Nándor, *Börtönről álmodom mostanában*. Noran Kiadó, Budapest. 599–616.
- FNESZ.⁴ = KISS LAJOS 1998⁴. *Földrajzi nevek etimológiai szótára* 1–2. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- FODOR ANDREA – KISS ÁGNES 2012. Szenttamási ragadványnevek. In: HORVÁTH FUTÓ HARGITA szerk., *De historia urbis nostrae* 2. Népkönyvtár, Szenttamás. 36–45.
- GION NÁNDOR 2000. „Eljutottunk oda, ahonnan elindultunk.” Bemutató előadás. *Forrás* 2002/12: 3–15.
- GION NÁNDOR 2011. *Műfogsor az égből*. In: GION NÁNDOR, *Műfogsor az égből*. Noran Libro, Budapest. 543–556.

- HORVÁTH FUTÓ HARGITA 2012. *Lokális kontextus, elbeszélői szerepkörök és a szövegek átjárhatósága Gion Nándor opusában*. Bölcsészettudományi Kar, Újvidék.
- HORVÁT KANCSÁR ILONA 2011. A szenttamási tanyavilág, tanyarendszer. In: HORVÁTH FUTÓ HARGITA szerk., *De historia urbis nostrae I*. Népkönyvtár, Szenttamás.
- Iszt. = TÓTFALUSI ISTVÁN 2004. *Idegenszó-tár. Idegen szavak értelmező és etimológiai szótára*. Tinta Kiadó, Budapest.
- JÓKAI MÓR – BRÓDY SÁNDOR – RÁKOSI VIKTOR 1898. *Ezernyolczszáznegyvennyolcz: Az 1848/49-iki magyar szabadságharcz története képekben*. Révai Kiadó, Budapest.
- KURCZ ÁDÁM ISTVÁN 2015a. A katonák még nem jöttek vissza. Elhallgatások és allegóriák Gion Nándor rendszerváltás előtti prózájában. *Forrás* 2015/3: 60–76.
- KURCZ ÁDÁM ISTVÁN 2015b. A németek szerepe Gion Nándor rendszerváltás előtti prózájában. *Kortárs* 2015/3: 62–70.
- MATUSKA MÁRTON 1991. *A megtorlás napjai*. Forum Kiadó, Újvidék.
- MTSz. = *Magyar Történelmi Szövegtár*. <http://www.nytud.hu/hhc/> (2015.10.17.)
- MUnk. = LADÓ JÁNOS 1978. *Magyar utónévkönyv*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- PAPP GYÖRGY – RAJSLI ILONA 2006. *Bácskai helységek Pesty Frigyes 1864. évi kéziratoss helynévtárában*. Logos-print, Tóthfalu.
- PENAVIN OLGA – MATIJEVICS LAJOS 1981. *Szenttamás földrajzi neveinek adattára*. Vajdaság helységek földrajzi nevei 6. Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, Újvidék.
- PINTÉR JÓZSEF 2014. *Szennyes diadal. Magyarirtás Szenttamáson 1944–45-ben*. Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta.
- TESz. = BENKŐ LORÁND főszerk. 1967–1984. *A magyar nyelv történelmi-etimológiai szótára* 1–4. Akadémiai Kiadó, Budapest.

KURCZ ÁDÁM ISTVÁN
Magyar Nyelvstratégiai Intézet

ÁDÁM ISTVÁN KURCZ, Reflections of a minority situation encoded in names within the prose of Nándor Gion

In a registerlike fashion Nándor Gion has used several real and realistic Hungarian names in his works in order to aid readers in connecting to the Hungarian-related past of the southern area of the Carpathian Basin. However, naming practices in his novels published before the change of the political regime around 1990, are peculiar, as several names do not reveal anything about the ethnicity of the characters without a thorough analysis of the text itself, while this factor may be important in the multiethnic Voivodina region. Ethnic affiliation may be deduced by reading between the lines, as several invented personal names – similarly to the omission of certain place names – may allude to withheld information. Symbolic personal names (e.g. “disguised” Slavic names, Armenian family names, all the *Lajos*es [‘Louis’] and *János*es [‘John’]) constitute a special type of Gion’s names, which reflect upon today’s minority situation in an indirect way.